

1. JEUGD OP SUMATRA (1897 - 1913)

Tan Malaka behoort naar afkomst tot het volk van de Minangkabauers, dat aan de westkust van Sumatra woont. De samenleving waarin hij opgroeide kende een aantal gebruiken en instellingen die nogal afweken van die van andere volken in de Indonesische archipel. Deze gebruiken en instellingen, deze *adat*, namen in Tan Malaka's jeugd in de Minangkabause samenleving een allesoverheersende plaats in.

De *adat* van zijn volk heeft op Tan Malaka een zeer grote invloed uitgeoefend; in zijn leven en denken kan men die invloed op vele plaatsen aanwijzen. Enig inzicht in de Minangkabause samenleving ten tijde van zijn jeugd kan dan ook bijdragen tot een beter begrip van zijn leven en denken.

De Minangkabauer beschouwt als kern van zijn land drie gebieden, zogenaamde *luhak*: Tanah Data, Agam en Lima Puluh Koto. Deze gebieden in het binnenland van West-Sumatra waren volgens de overlevering het eerst door de Minangkabauers bevolkt. In de loop der tijden verspreidde het volk zich over veel groter gebieden; deze gebieden buiten de drie *luhak* worden *rantau* genoemd. Het belangrijkste van deze gebieden is de kuststrook van West-Sumatra, met als centrum Padang. Zowel de drie *luhak* als de *rantau* behoren tot de *Alan Minangkabau* (Minangkabause maatschappij).¹

Binnen de maatschappij functioneren als zelfstandige politieke eenheden de *nagari*. Een *nagari* omvat een dorps huis, een moskee, wegen, een openbare wasplaats en een school. Hij kent een eigen bestuur en de inwoners delen dezelfde adatopvattingen. Het gebied van de *nagari*, het dorp en de daarbij behorende grond is duidelijk begrepsd.²

Het bestuur van de *nagari* berust bij de *penghulu*. Dit is in het algemeen een erfelijke functie; aanwijzing hiervoor volgt uit de adatregels, nauw verbonden aan het matrilineale familiestelsel van de Minangkabauers. In dit systeem geschiedt de vererving van familiebezittingen als grond en huis langs vrouwelijke lijn.

De kleinste eenheid in de *nagari* vormt de moeder met haar kinderen. Zij woont samen met de andere leden van haar matrilineale groep (haar zusters en broers, en haar moeder met haar zusters en broers, al naar gelang de grootte van de woning). Haar echtgenoot blijft in theorie wonen in het huis van zijn matrilineaire groep, hoewel zij samen in haar huis een vertrek ter beschikking krijgen.

Hoewel bezit en vererving matrilineair zijn, bezit de man toch de handelingsbevoegdheid. In een matrilineaire familie is het meestal de oudste broer, *mamak* genoemd, die optreedt voor de familie. Hij is ook verantwoordelijk voor de opvoeding van de kinderen van zijn zuster(s), zijn neven en nichten, die zijn *kemenakan* genoemd worden. Een aantal van deze families vormen samen een *suku* of *kampung*. Evenals bij de *nagari*, staat ook aan het hoofd hiervan een *penghulu*, meestal de *mamak* van de oudste familietak.

Op grond van de afstamming onderscheiden de Minangkabauers zich in vier soorten *suku* (clan).³

De maatschappij is niet statisch; in het proces van verandering speelt de *rantau* een belangrijke en geaccepteerde rol. De *rantau* brengt invloeden van buitenaf in de *alam*. In de historie zijn twee van de belangrijkste veranderingen van buitenaf het invoeren van een koningschap en de bekering tot de Islam. Het slagen van deze veranderingen werd bevorderd omdat in de *alam* mogelijkheden tot zodanige veranderingen in potentie al aanwezig waren. Zo verdrong de Islam de bestaande *adat* niet; de Islam verrijkte de *alam*, terwijl de *adat* zijn plaats behield. Zo ook sloot het koningschap aan bij hiërarchische elementen in de politieke orde.⁴

Uit de *rantau* worden voortdurend nieuwe ideeën in de *alam* gebracht. De *rantau* heeft echter nog een andere functie. Binnen de strak - volgens de uitgebreide *adat* - bestuurde maatschappij verschaft het naar de *rantau* gaan ontevreden een mogelijkheid deze regels te ontvluchten. Deze behoefte kan zich voordoen door de spanning die de *adat* in zijn verhouding tussen individu en maatschappij schept. Individu en maatschappij zijn onlosmakelijk verbonden. De *kemenakan* staat onder zijn *mamak*, die weer het gezag van de *penghulu* moet erkennen. Het gezag van de *penghulu*, door allen in de *nagari* erkend en gevolgd, is echter gebaseerd op en afhankelijk van het vertrouwen van zijn gehele *kemenakan*. De *penghulu* mag zijn gezag dan ook alleen maar uitoefenen via besluiten in overeenstemming met de eisen van de *adat* en de wensen van de *nagari*.

In de praktijk is hier geen plaats voor de individuele vrijheid. De *rantau* kan een oplossing bieden voor de spanningen waartoe dit kan leiden. Binnen de *nagari* verschaft een koffiehuis al een uitlaatklep aan kritische *nagari*-bewoners. Deze "interne *rantau*" kon ook binnen verenigingen of religieuze scholen plaatsvinden. Het was mogelijk dat zij de traditionele adatinstellingen bedreigden of zelfs overwonnen.⁵

Volgens de *adat* was het gaan naar de *rantau* voor een individu een wijze om te voldoen aan de eis zich te onderwerpen aan de grootsheid van de wereld. Door zijn *nagari* te verlaten kon het individu zijn eigen positie in de *alam* leren kennen. Een traditioneel voorbeeld is de jongeman die zijn *nagari* verlaat (en buiten zijn *nagari* begint voor hem de *rantau* al) en als religieus student langs de godsdienstscholen trekt.

Via zijn ervaringen in een vreemde omgeving, de *rantau*, kan de jongeling zich ontwikkelen tot een volwassen lid van de *alam*. Het is ook zijn plicht om zijn opgedane kennis in de *rantau* aan zijn *nagari* over te brengen, zodat deze er zijn voordeel mee kan doen.

Het verblijf in de *rantau* moet ook een opoffering, een moeilijke opdracht zijn. Na terugkeer zal de jongeling zijn juiste plaats in de *nagari* kunnen vinden.⁶

De kern van de Minangkabau werd pas in de negentiende eeuw door het Nederlandse koloniale bestuur beroerd. Het evenwicht dat in de *alam* heerste werd verstoord door een orthodoxe Islamitische hervormingsbeweging, de Padri. Deze beweging eiste dat de Islamwetten boven de adatregels zouden gelden en streed tegen een aantal adatgebruiken.

De, gezien de zelfstandigheid van de *nagari*, al nooit zo sterke aristocratie leed nederlagen. In 1821 riepen ze de hulp in van het Nederlandse gouvernement. In ruil voor de belofte het Nederlandse gezag in hun gebied te erkennen, werd deze verleend. De strijd duurde tot 1838. Het Nederlandse leger liet forten aanleggen, die later uitgroeiden tot de steden Fort de Kock (nu Bukittinggi), Fort van der Capellen (nu Batusangkar) en Payahkumbuh. In 1837 viel het laatste en sterkste steunpunt van de Padri, Bonjol.⁷

Met het einde van de oorlog kwam het Nederlandse bestuursapparaat, waaraan de *nagari* ondergeschikt werd. Geleidelijk werden de bevoegdheden van de *nagari* steeds meer ingeperkt. Een koffiedwangteelt en herendiensten werden opgelegd; de *nagari* moest adatbeschikkingen van het gouvernement opvolgen; de eigen strafrechtelijke bevoegdheid werd aan de *nagari* ontnomen.

Het einde van de Padri-oorlog betekende, ondanks de nederlaag van de Padri, toch een versterking van Islam ten opzichte van de *adat*. De macht van de adel en *penghulu*, de dragers van de adatregels, werd uitgehold door het Nederlandse bestuur. De Padri-denkbeelden bleven hun invloed uitoefenen ook na de militaire nederlaag. De Islamwetten werden boven de adatwetten gesteld en er was een sterke toename van religieuze scholen. Uit Islam-kringen bleven bewegingen zich afzetten tegen de *adat*.⁸

De invloed van het koloniaal bestuur bracht vele veranderingen. De forten uit de Padri-oorlog werden uitgebouwd tot bestuurscentra. Ook groeiden ze uit tot streekcentra waar velen uit de omliggende *nagari* geregeld voor handelsdoeleinden naar toe trokken. Vaak verlieten deze mensen hun *nagari* om zich hier, in de *rantau*, definitief te vestigen. Bovendien doorbraken ze de adatregels door als gezin van man, vrouw en kinderen in de stad te gaan wonen.

Het westerse onderwijs droeg bij tot een verandering van de traditionele situatie. Zeer geleidelijk stichtte het gouvernement een aantal volksscholen in de districtshoofdsteden. Europese scholen kwamen er in Padang en Fort de Kock. In 1855 werd in Fort de Kock een kweekschool geopend. In de ontwikkeling van het gebied zou deze school een grote rol vervullen. Vele personen die in de Minangkabause maatschappij een grote rol speelden, bezochten de school. In de volksmond werd de school "*Sekolah Raja*" (Vorstenschool) genoemd; een term die dit belang benadrukt.

Met de betere vervoersmogelijkheden trokken de Minangkabauers verder weg. Studenten trokken naar Java en enkelen al naar Nederland; handelaars

bereisden de gehele archipel en hadden ook nauw contact met Malaka, waar vele Minangkabauers soms al eeuwen woonden. De Islambeweging verbeterde zijn contacten met het Midden-Oosten.

Aan het begin van de eeuw ontstond een Islamitische hervormingsbeweging, die een terugkeer bepleitte naar de bronnen van de Islam. Er werd felle kritiek geleverd op de bestaande godsdienstgebruiken, die invloed ondergingen van de *adat*. Ook de *adat* zelf en de adatfunctionarissen werden scherp aangevallen. De modernisten legden de nadruk op ideeën als rationalisme en gelijkheid, die de aanzet zouden moeten geven tot een maatschappelijke ontwikkeling die te omschrijven is als een Islamitische renaissance. De modernisten, die "Kaum Muda" ("Progressieven") werden genoemd, stonden, in een conflict dat geheel Minangkabau betrof, tegenover hun "ouderwetse" geloofsgenoten en de traditionele adatgroepen, de "Kaum Tua" of "Kaum Kuno" ("Conservatieven").

De nieuwe ideeën, wensen en kritiek uit westers onderwijs en modernistische Islam deden een zware aanval op traditionele adatbegrippen, waarin de drie Minangkabause *luhak* het centrum van de hele wereld vormden.⁹

In deze maatschappij, waarin de *adat* een crisis doormaakte en veranderingen zich aankondigden, bracht Tan Malaka zijn jeugd door.¹⁰

De toegangspoort tot het Minangkabause land is Padang. Van daaruit lopen de Grote Postweg en een spoorlijn naar het binnenland.

Het Minangkabause land is een berglandschap en weg en spoorlijn leiden via Padang Panjang naar Fort de Kock, op ruim 900 meter hoogte. Fort de Kock, 90 kilometer van Padang is de voornaamste plaats van de zogenaamde "bovenlanden". Hier zetelt het bestuur en is een belangrijk garnizoen gelegerd. In het vlakke deel van de stad staan de militaire gebouwen en de kweekschool; de rest van de stad ligt tegen een heuvel op. De drukste markt van de bovenlanden wordt hier gehouden. In de nabijheid liggen de bijna 3000 meter hoge vulkanen Merapi en Singgalang.¹¹ In 1915 woonden in Fort de Kock 315 Europeanen, 650 Vreemde Oosterlingen en ongeveer 1550 Indonesiërs.¹²

Ruim dertig kilometer verder ligt Payahkumbuh, een belangrijke marktplaats met uitgebreide klapper- en tabakscultures in de omgeving. Een zijweg van de Grote Postweg leidt na ruim twintig kilometer naar Suliki, door een dichtbevolkte, vruchtbare streek. Na Suliki loopt de weg tot aan Bonjol, door het gebied waarin de Mijnbouwmaatschappij Aequator concessies bezat om goud en zilver te winnen.¹³ Suliki behoort bestuurlijk tot de afdeling Lima Puluh Koto, waarvan Payahkumbuh de hoofdstad is. Suliki was één van de onderafdelingen hiervan.¹⁴

De afdeling Lima Puluh Koto telde omstreeks 1915 90.000 inwoners, terwijl in het gehele Minangkabause gebied toen ruim 1.250.000 mensen woonden.¹⁵

Door Suliki stroomt de rivier Sinamar, een zijrivier van de Kuantan.

Vijf kilometer stroomopwaarts, ten westen van Suliki, ligt Pandam Gadang, de geboorteplaats van Tan Malaka. Het dorp ligt bij de Sinamar op 775 meter hoogte, onder aan een berg van bijna 1200 meter hoogte.

Ten tijde van Malaka's geboorte telde de *kampung* een vijfentwintig huizen. Er waren *ladangs*, klapper- en suikerriettuinen en vele vijvers. Officiële gebouwen als moskee, dorpshuis of school zijn op de stafkaart niet te ontdekken.¹⁶

De oorsprong van dit dorp vertelde Malaka eens aan zijn strijdmakker Djamaluddin Tamin. Oorspronkelijk woonden zijn voorouders in het gebied van Kamang. De grond was hier echter niet vruchtbaar genoeg om de toenemende bevolking te voeden. In het begin van de negentiende eeuw vertrok daarom Datuk Tan Malaka met zijn *kemenakan* uit Kamang om zich elders te vestigen. Op hun tocht zag Datuk Tan Malaka in een vallei plotseling een bron onder een grote pandanusboom. Hij besloot hier te blijven en de nieuwe *kampung* kreeg de naam Pandam Gadang (Grote Pandanus). Het dorp floreerde onder leiding

van Datuk Tan Malaka en later Datuk Maruhun Basa.¹⁷

Aan beide *kampung*-leiders was Tan Malaka, die aan het einde van de vorige eeuw in Pandam Gadang geboren werd, verwant. Het juiste jaar van zijn geboorte is niet bekend. In die tijd bestond er geen bevolkingsregister voor Indonesiërs. Zodoende vindt men verschillende geboortejaren vermeld: 1893¹⁸, 1894¹⁹, ± 1895²⁰, 2 juni 1896²¹, 2 juni 1897²², 1897²³ en 1899²⁴. Zelf geeft hij op geboren te zijn in 1894²⁵, op 14 oktober 1894²⁶ en in 1896²⁷. Ik ben geneigd een geboorte omstreeks 1897 het meest waarschijnlijk te achten; dit gezien het feit dat hij in 1903 waarschijnlijk lager onderwijs ging volgen. Men moet dan aannemen dat hij toen omstreeks zes jaar oud was.

Een kind kreeg bij de geboorte zijn "kleine naam", meestal een Mohammedaanse naam. Tan Malaka kreeg als "kleine naam" Ibrahim. Pas later kreeg een kind de naam of titel (*gelar*) die het volgens de *adat* toekwam.²⁸

Ibrahims vader had een tijd lang als vaccinateur gewerkt in Alahan Panjang en Tanjung Ampalu.²⁹ De vaccinateurs waren in dienst van het gewestelijk bestuur en verdienden enkele tientallen guldens per maand.³⁰

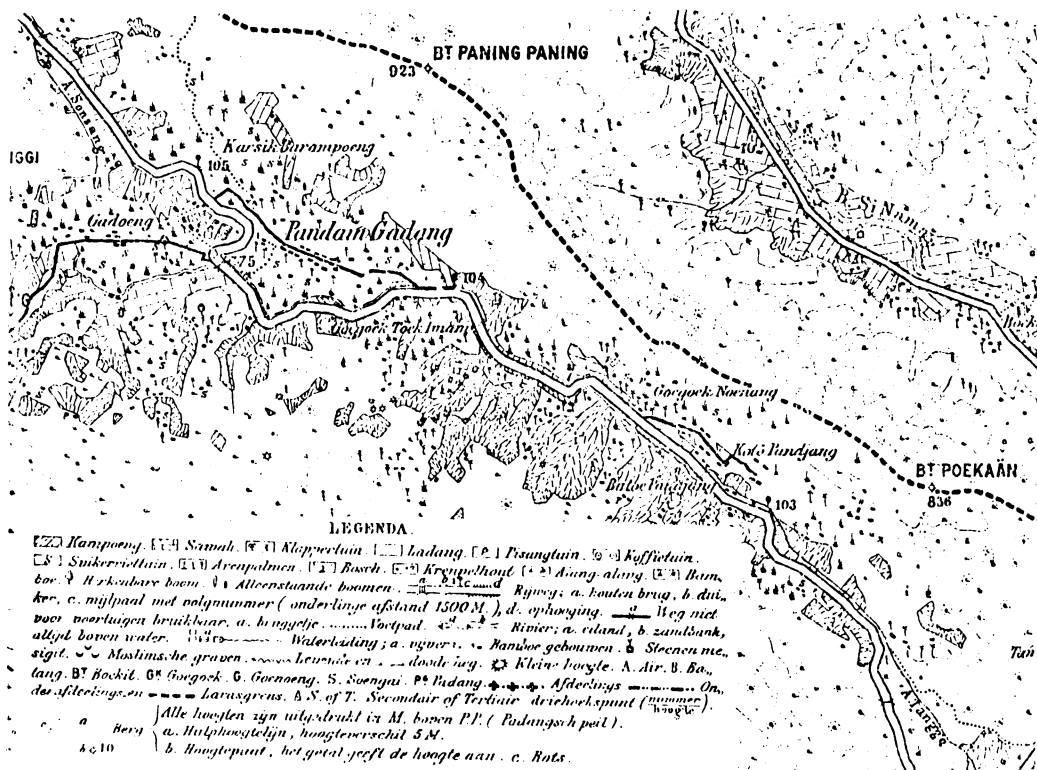
Ibrahim had slechts één broer, Kamaruddin, die 5 à 6 jaar jonger was en geen zusters.³¹ Voor zijn moeder was dit een bron van droefenis, zoals hij schrijft:

"De Minangkabause moeder voelt zich zwaar getroffen indien ze geen dochter bezit. In Minangkabau schrijft de *adat* voor dat de vrouwelijke kinderen huizen, rijstvelden, weilanden en andere bezittingen erven. Het is stil in een Minangkabaus huis als er geen meisjes zijn, de toekomstige heersers over huis, erf en landerijen.

Diep in haar gevoelens verborg mijn moeder de droefenis over het feit dat ze geen dochters bezat. Wij tweeën, jongens, voldeden niet aan de regels van het matriarchaat, regels die draaiden om de vrouw. Vergeleken met andere Minangkabause vrouwen was mijn moeder altijd erg stil; haar zoons gingen weg, zoals wel meer in de Minangkabau gebeurde en wat ook alle dorpsbewoners wisten ... maar misschien ook wel voor heel lang en ze had geen naaste vriendin; geen pleegdochter."³²

Hij noemt zijn ouders "godsdienstig en vast geloof bezittend in allerlei soorten onheil".³³

Scholen voor lager onderwijs waren er in die tijd nog niet veel. Voor de bevolking bestonden twee soorten scholen. De gouvernementsschool eerste klasse was vooral bedoeld voor de zoons van inheemse aanzienlijken en bereidde voor op vervolgonderwijs; de gouvernementsschool tweede klasse verschaftte slechts een rudimentaire eerste scholing.³⁴ De tweede-klasse-scholen waren aanvankelijk driejarig; vanaf 1895 werd de mogelijkheid geopend ze vier jaar te laten duren, een mogelijkheid die in 1901 verplichting werd. Voor Minangkabau gold sinds 1902 nog een andere regeling. Scholen die in het gebied van de kweekschool van Fort de Kock lagen, konden desgewenst nog een vijfde leerjaar in hun program opnemen. Deze mogelijkheid werd geopend, omdat de inheemse scholen, die van oudsher in dit gebied

Pandam Gadang, Malaka's geboorteplaats op de van 1892 - 1894 opgenomen kaart van Sumatra. Schaal 1 : ± 30.000 .

bestonden, ook een vijfjarige cursus hadden.³⁵

Traditioneel bestond er in de Minangkabau veel belangstelling voor het onderwijs; het bezoek aan de scholen was hier het grootste van heel Indië. De bestaande scholen konden de stormloop niet verwerken en zo ontstonden vele vaak slechte en primitieve particuliere scholen.³⁶

Omstreeks 1915 waren er aan de westkust van Sumatra 65 tweede-klasse-scholen met 10.000 leerlingen. De grootste ervan stonden onder leiding van een kwekeling, de andere onder leiding van een hulponderwijzer.³⁷ Voor de leerlingen op de tweede-klasse-scholen moest een schoolgeld betaald worden van tien tot vijftig cent per maand, afhankelijk van het inkomen.³⁸

Ibrahim bezocht de tweede-klasse-school in Suliki. Hij was op deze school de uitblikker, hoewel hij verder in weinig verschilde van zijn leeftijd-genoten. Net als zij hield hij van zwemmen, vliegeren en voetbal. In zijn autobiografie vertelt Tan Malaka een aantal anekdotes uit zijn schooltijd.

Als heel kleine jongen werd hij eens uitgedaagd door zijn vrienden de rivier Ombilin over te zwemmen, maar hij was nog te zwak daarvoor en verloor in de golven zijn bewustzijn. Gelukkig reddten oudere vrienden hem. Hij kwam

weer bij door de slaag die zijn moeder hem met een rietje gaf. Zijn vader, die goed beseftte dat het veel pijn deed, stelde voor hem een betere straf te geven.

"Met een paardebit in de mond moest ik langs de weg gaan staan, opdat de kinderen der aanzienlijken, die niet met kampongkinderen zoals ik mochten spelen, maar slechts met hun eigen soort, mij zouden kunnen bekijken."

Maar deze psychologische straf bevredigde zijn moeder blijkbaar niet; zij ging naar een hogere autoriteit, de hoofdonderwijzer, die hem strafte door hem de navel om te draaien, een zeer gevreesde straf.

En dat was niet de enige keer dat hij zo gestraft werd. Een keer was het omdat hij met zijn makkers in een prauw de rivier overstak. Bij de daaropvolgende strafuitvoering waren de kinderen uit Suliki weer aanwezig. Een andere keer was het vanwege een watergevecht in de rivier. Alle kinderen liepen tot Ibrahims verwondering op een bepaald ogenblik weg, maar Ibrahim bleef doorgaan met spetteren om zeker te zijn van de overwinning. Toen hij naar de kant ging om zich aan te kleden stond daar de hoofdonderwijzer om de straf te voltrekken. Nog een andere keer was het omdat een "fruitoorlog" tussen kinderen uit verschillende dorpen ontaardde in het elkaar gooien met stenen. Ibrahim werd toen als "oorlogsmisdadiger" gestraft, eerst door hem in het ouderlijk kippenhok te stoppen, maar toen dit het rechtvaardigheidsgevoel van zijn moeder niet bevredigde, werd hij op de beproefde wijze door de hoofdonderwijzer onder handen genomen. En Tan Malaka schrijft zelf "Tot nu toe ben ik nog steeds verbaasd, waarom het juist ik was die het mikpunt werd van deze straf."³⁹

Uit deze herinneringen blijkt dat Ibrahim in de kring van zijn vrienden min of meer de gangmaker was. Het verschil dat tussen de dorpskinderen en de kinderen van de aanzienlijken in Suliki bestond lijkt mij wat te sterk benadrukt.

Waarschijnlijk van 1903 tot 1908 bezocht Ibrahim de tweede-klasse-school. Zijn onderwijzers wilden graag dat Ibrahim zijn studie zou voortzetten, gezien zijn voortreffelijke verstand. Dat zou dan via de kweekschool in Fort de Kock moeten. De familie van Ibrahim steunde dit voornemen. Hoewel Ibrahims vader een lage ambtenaar was, konden ze wijzen op zijn belangrijke afkomst, naast zijn verstandelijke vermogens, als argument om hem toe te laten tot de kweekschool.⁴⁰

Begin 1908 schafte het gouvernement de koffiedwangcultuur af en voerde een aantal directe belastingen in. Dit veroorzaakte nogal wat onlustgevoelens, die tenslotte leidden tot lokale uitbarstingen, waarbij vele slachtoffers vielen. In juni eindigde de revolutie na een bloedige slag in Kamang.⁴¹

Op Ibrahim moet deze strijd, aan het einde van zijn lagere-schooltijd indruk gemaakt hebben. Hij stelde er vele vragen over en voelde zich

betrokken bij de strijd, ook omdat zijn voorouders uit hetzelfde gebied stamden.⁴²

De "Gouvernementskweekschool voor Inlandsche Onderwijzers" in Fort de Kock was het enige instituut voor voortgezet onderwijs voor Indonesiërs op Sumatra.⁴³ In 1856 werd deze kweekschool opgericht. De school was bedoeld als een proefneming op kleine schaal. De resultaten waren echter zeer teleurstellend.⁴⁴ In 1872 besloot het gouvernement tot een veel ruimere opzet. Vastgelegd werd dat de kweekschool drie Europese onderwijzers moest tellen, naast enkele Indonesische. Voor inrichting van de school werden flinke bijdragen ter beschikking gesteld, terwijl ook de leerlingen een maandelijks toelage werd verstrekt. Het leerplan werd nauwkeurig voorgescreven. De school trok leerlingen uit vele gewesten. Door hun verschillend peil van ontwikkeling leidde dit tot moeilijkheden, vooral bij het onderwijs in de Nederlandse en Maleise taal. Tussen 1878 en 1880 werden een schoolgebouw, onderwijzerswoningen, een internaatsgebouw met vijftig leerlingenkamers en een externenschool (voor oefening van de kwekelingen in de praktijk) opgetrokken.⁴⁵

Na een onderzoek door het gouvernement werd in 1884 tot een sterke beperking van leerprogram en subsidiëring overgegaan. De school was te duur en het resultaat te gering. De Nederlandse taal als lesvak werd geschrapt.⁴⁶

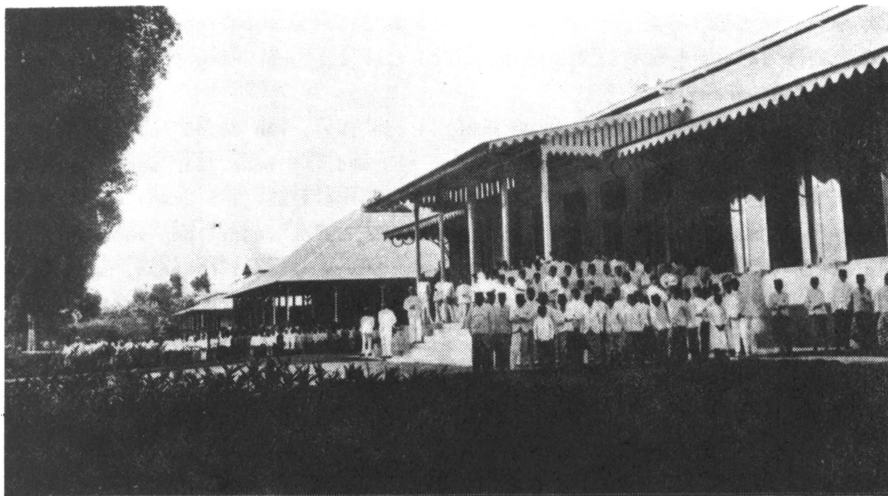
Pas in 1904 werd de situatie van voor 1884 hersteld; de vierjarige cursus werd met twee jaar verlengd; de Nederlandse taal werd weer lesvak en het Europese personeel werd van één op drie gebracht. Het internaatsgebouw werd vergroot zodat het 74 leerlingen kon huisvesten.⁴⁷ Ibrahim kwam waarschijnlijk in 1908 als leerling op de kweekschool.⁴⁸

Met ingang van het schooljaar 1908 - 1909 telde de school 76 leerlingen, waarvan één meisje. Zeventien hiervan volgden een opleiding tot inlands bestuursambtenaar. De eerste klas telde 14 leerlingen.⁴⁹

Het ressort van de kweekschool omvatte geheel Sumatra, de Riouw-archipel, Bangka, Belitung (Billiton) en West-Borneo. Veertig procent van de leerlingen kwam echter uit Minangkabau. De selectie van deze leerlingen geschiedde via een toelatingsexamen, waaraan dus ook Ibrahim zich met succes heeft onderworpen. Tan Malaka was één van de drie toegelaten leerlingen uit Minangkabau; voor deze drie plaatsen waren elk jaar twee à driehonderd kandidaten.⁵⁰

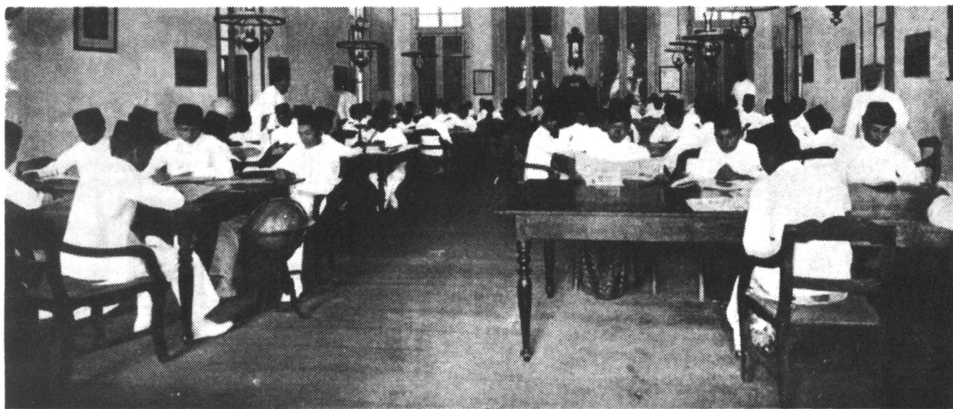
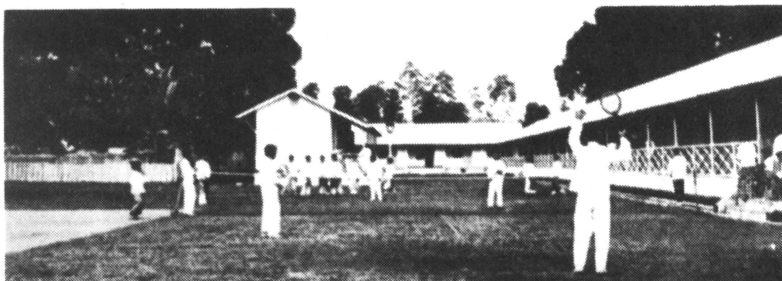
Alle aspirant-onderwijzers kregen een toelage van tien gulden per maand, verder kosteloos onderwijs inclusief boeken en schoolbehoeften en een kamer in het internaatsgebouw.⁵¹

De cursus duurde zes jaar; het laatste jaar was een praktijkjaar. Zes dagen per week werd les gegeven, van 7.30 tot 13 uur en 's middags van 16 tot 17 uur. De zesde klas gaf overdag les aan de externenschool, een gewone inlandse lagere school met een tweehonderd leerlingen. 's Avonds kregen deze

HET JAAR 1908.

(VAN RECHTS NAAR LINKS) DE KWEESCHOOL MET LEERLINGEN EN OND. PERSONEEL. DE EXTERNENSCHOOL MET LEERLINGEN.
(OP DEN ACHTERGROND) DE WONING VAN DEN 2EN ONDERWIJZER.

EIGEN OEFENING DES AVONDS VAN 7 TOT HALF 9 IN DE GROOTE MIDDENZAAL.

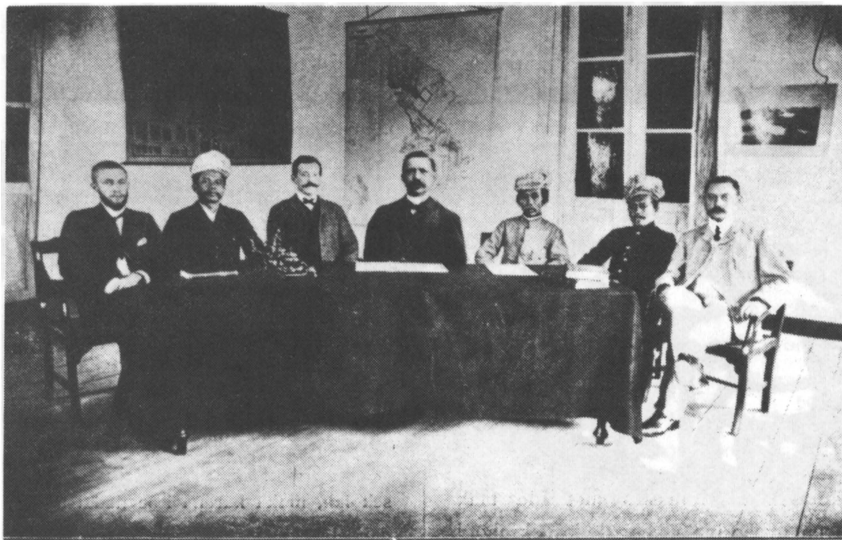
De middelste foto toont de tennisbaan van de kweeschool met rechts een galerij, waaraan de leerlingenkamers. (uit Gedenkboek kweeschool Fort de Kock, p.33, 59 en 35 (van boven naar beneden).)

leerlingen van 18.30 tot 20.30 nog les. De overige leerlingen deden dan hun huiswerk in een groot schoollokaal. Eén keer per jaar kregen de leerlingen zes weken vakantie.⁵²

Het belangrijkste vak was de Nederlandse taal. Van de 35 lesuren werden in alle klassen 15 tot 18 uren hieraan besteed. Na twee jaar werd Nederlands als voertaal in de les gebruikt. Ook de Maleise taal (3-5 uren) vereiste vaak veel aandacht, omdat de inheemse talen van de leerlingen vaak zeer afweken van het Maleis. Andere onderwezen vakken waren: rekenen, meetkunde, landmeten, aardrijkskunde, Indische geschiedenis, natuurkunde (belangrijk geacht om bijgeloof te bestrijden), dierkunde, plantkunde (een tuin op het achtererf van de school werd bij dit onderwerp gebruikt, waarin ook aan landbouwvoorlichting werd gedaan), opvoedkunde, tekenen, schrijven en zingen.⁵³

Op het achtererf lag het internaat met zijn 74 kamers, waarbij ook een groot badgebouw. De leerlingen aten bij kostbazen in de stad, die hen voor zeven à acht gulden per maand drie maal per dag een maaltijd verschaften.⁵⁴

De leerlingen waren onderworpen aan een huishoudelijk reglement dat hen weinig ruimte tot uitspattingen gaf. Uiterlijk zes uur in de ochtend moest de leerling opstaan, terwijl om tien uur 's avonds alle lichten gedoofd moesten zijn. Na negen uur 's avonds moest elke leerling op zijn kamer zijn en zich rustig gedragen. Tijdens de dagelijkse nachtronde werden minstens

HET ONDERWIJZEND PERSONEEL IN 1908

VAN LINKS NAAR RECHTS) DE H.L.G. IJSPEERT, TAIB, KRAMER (2E OND.), VISSCHER (DIR.), SAWAWI, IDRISIER, HORIS-SIA.

(uit Gedenkboek kweekschool Fort de Kock, p.37.)

vijf kamers geopend ter controle. De leerlingen dienden zich te kleden naar de voorschriften en "ze poetsen de deurknop en vegen het stof van voorgalerij, balustrade en gootranden".⁵⁵

Tegenover deze verplichtingen stonden ook aantrekkelijke zaken. Op het erf was een tennisbaan, zeer dichtbij een voetbalveld. In 1908 bestond er sinds korte tijd een muziekvereniging met een vijftien leden, die elke zaterdagavond oefende. De vereniging had zelf instrumenten gekocht. De school had een bibliotheek; de leerlingen hadden zelf een leesgezelschap gevormd. Geregeld trokken de leerlingen er op uit om wandelingen in de omgeving te maken.⁵⁶

Toen Ibrahim op de kweekschool kwam bestond de Europese staf uit vier onderwijzers: B.J. Visscher (directeur), T. Kramer (2e onderwijzer), G.H. Horensma en C.F. IJspeert (hulponderwijzers). Horensma werd korte tijd later 2e onderwijzer en bleef dit tot 1913. Directeur was toen G.Ch. Lavell en als hulponderwijzers waren aan de school verbonden J.S. Bakker, J.H. Klein en J.P. Leenhouts.

Voor het onderwijs in de Maleise taal waren drie Indonesiërs aan de school verbonden. Hierbij was Si Nawawi gelar Sutan Ma'mur, die al sinds 1883 bij de school werkte.⁵⁷ Zijn dochter was de enige vrouwelijke leerling.

Ibrahim was op de kweekschool een keurige, beleefde en vriendelijke jongeman. Ieder die hem kende mocht hem graag.⁵⁸

Al zeer snel viel zijn bijzondere verstand op. Vooral de leraar Horensma en zijn vrouw⁵⁹ schonken veel aandacht aan Ibrahim. Ze beschouwden hem als een soort pleegkind en mochten hem graag. Ze gaven hem de bijnaam Ipie, afgeleid van Ibrahim. Herhaaldelijk spoorden ze hem aan meer te studeren, maar dit was tevergeefs. Hij zou minder tijd moeten besteden aan voetbal en muziek en meer aan de studie. Niettemin kende Ibrahim zijn lessen zeer goed; voor studie had hij minder tijd nodig dan zijn klasgenoten. Zo bleef er veel tijd over om te wijden aan zijn hartstochten voetbal⁶⁰ en muziek⁶¹. Ibrahim speelde in het kweekschoolorkest en in het Europese orkest van Fort de Kock als eerste cellist. Van beide orkesten was Horensma de dirigent.⁶²

De prettige tijd die Ibrahim doorbracht op de kweekschool werd in juni 1912 onderbroken door een belangrijke gebeurtenis. In Pandam Gadang vond een grote plechtigheid plaats waarbij Ibrahim zijn "*gelar*" kreeg. Hij werd Ibrahim gelar Datuk Tan Malaka. Het was gebruikelijk dat het krijgen van de *gelar* ook samenging met de verloving, die door de ouders werd geregeld. Volgens Tamim echter weigerde Ibrahim zich te verloven. Hij zei dat als de verloving doorgezet zou worden hij zijn *gelar* niet zou aanvaarden. Zijn familie vond de *gelar* belangrijker en de verloving werd afgelast. Ibrahims weigering deed wel afbreuk aan het feest.⁶³

Zijn schoolvrienden dachten dat hij weigerde omdat hij wilde trouwen met de enige meisjesleerling op de kweekschool, Sjarifah Nawawi. Maar de liefde

die Sjarifah blijkbaar had opgevat voor haar klasgenoot Ibrahim werd door hem niet beantwoord.⁶⁴

Na deze gebeurtenis, die bewees dat Ibrahim een onafhankelijke geest bezat, volgde het laatste theoretische jaar op de kweekschool. Na het eind-examen in 1913 begon hij aan zijn praktijkjaar. Dit jaar zou hij niet afmaken. Hij wilde graag verder studeren en na enkele maanden deed zich een unieke gelegenheid daartoe voor.⁶⁵ Op de externenschool had hij toen al blijk gegeven van bijzondere pedagogische gaven. Hij bemoeide zich ook in de pauzes met de kinderen en leerde hen onder andere marcheren onder eigen commando. Zulke oefeningen vielen zeer in de smaak bij de leerlingen en deze waren dan ook zeer bedroefd toen Ibrahim vertrok.⁶⁶

Horensma zou eind 1913 met verlof naar Nederland vertrekken. Gedurende zijn hele kweekschooltijd hadden hij en zijn vrouw zich het lot van Ibrahim bijzonder aangetrokken. Horensma wilde graag, na het goede eindexamen van Ibrahim, dat hij verder zou studeren in Nederland.⁶⁷

Op voorstel van Horensma gingen ze naar Suliki, waar een goede vriend van Horensma, W.Dominicus⁶⁸, controleur (hoofd van de onderafdeling) was.⁶⁹

Op hun initiatief werd een fonds gesticht. Onder garantie van de bezittingen van zijn familie beloofden een aantal bemiddelde personen maandelijks 50 gulden te storten om Ibrahim in Nederland te ondersteunen; dit gedurende twee à drie jaar. Na terugkeer zou Ibrahim het bedrag terugbetalen. Ibrahims ouders waren onmogelijk in staat hem ook maar een klein deel van dit bedrag te verschaffen.⁷⁰

Tot leden van het fonds behoorden onderwijzers van de kweekschool, ambtenaren en vooral een aantal aanzienlijken uit Suliki.⁷¹

In oktober vertrok Ibrahim met de familie Horensma naar Nederland op het s.s. "Wilis" om zich te voegen bij het slechts enkele tientallen tellende groepje Indonesische studenten in Nederland.

1. Taufik Abdullah, *Schools and Politics: The Kaum Muda Movement in West-Sumatra (1927-1933)*, Ithaca (U.S.A.), 1971, p.3. In dezelfde geest: P.E. de Josselin de Jong, *Minangkabau and Negri Sembilan. Socio-Political Structure in Indonesia*, Leiden, 1951, p.7.
2. Taufik Abdullah, *Schools and Politics*, p.3; in dezelfde zin: M.Joustra, *Minangkabau, Overzicht van land, geschiedenis en volk*, 's Gravenhage, 1923 (tweede, bijgewerkte druk), p.97-8.
3. Joustra, *Minangkabau*, p.99-100, 110-3; Taufik Abdullah, *Schools and Politics*, p.4,19; De Josselin de Jong, *Minangkabau and Negri Sembilan*, p.10-2.
4. Taufik Abdullah, *Schools and Politics*, p.5.
5. Taufik Abdullah, *Schools and Politics*, p.18-20.
6. Taufik Abdullah, *Schools and Politics*, p.20-1. Volgens Mochtar Naim, *Merantau: Causes and Effects of Minangkabau Voluntary Migration*, Singapore, 1971 woont de helft van de bevolking (2,7 miljoen) van Minangkabau in de *rantau*. De oorzaken zijn deels nog dezelfde als aan het begin van de eeuw: het ontvluchten van de strakke voorschriften van de *adat* en, gezien het gebrek aan werkgelegenheid, de noodzaak werk buiten Minangkabau te zoeken.
7. Joustra, *Minangkabau*, p.49-61.
8. Taufik Abdullah, *Schools and Politics*, p.6-7; P.S. van Ronkel, Rapport betreffende de godsdienstige verschijnselen ter Sumatra's Westkust, Batavia, 1916, p.6-7,9; B.Schrieke, "Bijdrage tot de bibliografie van de huidige godsdienstige beweging ter Sumatra's Westkust", *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde*, uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, deel LIX (1919-1921), p.258-61.
9. Taufik Abdullah, *Schools and Politics*, p.9-15; Van Ronkel, Rapport godsdienstige verschijnselen, p.15-20, 25-6; Schrieke, *Bibliografie godsdienstige beweging*, p.280-305.
10. De eerste mij bekende publikatie van Tan Malaka is een lezing die hij begin 1919 hield voor de vereniging "Hou' en Trouw" over zijn geboortestreek: Ibrahim Datoek Tan Malaka, "De Menangkabausche Maleiers", *Hou' en Trouw*, Veertiendaagsch tijdschrift der Vereeniging van Oud-Leerlingen der Openbare Handelsschool te Amsterdam, 1 juni 1919, p.136-42. Dit artikel is opgenomen als bijlage I.
11. Joustra, *Minangkabau*, p.24-37.
12. *Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië*, 's Gravenhage-Leiden, 1917, Deel I, p.720-1.
13. Joustra, *Minangkabau*, p.31,195; *Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië*, Deel III, p.252.
14. Joustra, *Minangkabau*, p.201.
15. Joustra, *Minangkabau*, p.83; *Encyclopaedie van Nederlandsch Indië*, Deel III, p.252.
16. Kaart van Sumatra, opgenomen in 1892-1894. Door het Topographische Bureau te Batavia uitgegeven in het 1e semester 1896; Djameluddin Tamim, *Kematian Tan Malaka (19 februari 1949 - 19 februari 1965) (De dood van Tan Malaka)*, Jakarta, 1965, p.3 vermeldt dat er wel een moskee en dorps huis stonden, en wel naast het geboortehuis van Tan Malaka.
17. Tamim, *Kematian Tan Malaka*, p.1-3. Tamim publiceerde zijn boeken over Tan Malaka onder de naam Tamim. *Datuk* is de titel van een familiehoofd. Tan Malaka's artikel in "Hou' en Trouw": p.539; C.Lekkerkerker, *Land en volk van Sumatra*, Leiden, 1916, p.140.
18. Mohammad Dimiyati, *Sedjarah Perjuangan Indonesia (Geschiedenis van de Indonesische strijd)*, Jakarta, 1951, p.122.
19. Tamar Djaja, *Pusaka Indonesia (Indonesië's erfdeel)*, Bandung, 1951, p.208.
20. Sakti Arga, *Tan Malaka Datang!!! (Tan Malaka, kom!!!)*, Bukittinggi, z.j. (1946?), p.15.
21. Tamim, *Kematian Tan Malaka*, p.3.
22. Djameluddin Tamim, *Duapuluh Satu Tahun Kematian Tan Malaka (21 jaar na de dood van Tan Malaka)*, Jakarta, 1970, Deel IV, p.14.
23. *Peringatan sewindu hilangnya Tan Malaka, bapak Murba dan Republik Indonesia (Herdenking van de achtjarige verdwijning van Tan Malaka, vader van de Murba en de Republik Indonesia)*, Jakarta, 1957, p.29,47.

24. Bulletin Centrale Militaire Inlichtingendienst (C.M.I.), "Tan Malaka", Batavia, 14-3-1949, p.2 in Algemeen Rijksarchief (ARA), in Archief Algemene Secretarie, 2e zending (AS), inv. nr.597.
25. Bevolkingsregister Amsterdam 1913 en Haarlem 1914.
26. Bevolkingsregister Bussum 1916.
27. Bevolkingsregister Amsterdam 1922.
28. Joustra, Minangkabau, p.147; De Josselin de Jong, Minangkebaw and Negri Sembilan, p.21.
29. Sakti Arga, Tan Malaka Datang, p.15.
30. Regeerings Almanak 1899, Batavia, p.251-2.
31. Tamim, Kematian Tan Malaka, p.3.
32. Tan Malaka, Dari Pendjara ke Pendjara (Van gevangenis tot gevangenis), Deel I, Bukittinggi, z.j. (1947), p.88.
33. Pendjara I, p.87.
34. R. van Niel, The Emergence of the Modern Indonesian Elite, Den Haag-Bandung, 1960, p.30.
35. L.J. Brugmans, Geschiedenis van het onderwijs in Nederlandsch-Indië, Groningen-Batavia, 1938, p.311.
36. XY, "Het Inlandsch onderwijs ter Sumatra's Westkust", Koloniaal Tijdschrift, 2e jrg. (1913), p.390-7.
37. Lekkerkerker, Land en volk van Sumatra, p.178.
38. Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië, deel III, p.109-10.
39. Pendjara I, p.20-1. Ombilin is één van de namen voor de rivieren in de bovenloop van de Kuantan.
40. Tamim, Kematian Tan Malaka, p.4.
41. Joustra, Minangkabau, p.74-6; Taufik Abdullah, Schools and Politics, p.8-9.
42. Tamim, 21 Tahun Kematian Tan Malaka, IV, p.14.
43. Lekkerkerker, Land en volk van Sumatra, p.185.
44. Gedenkboek samengesteld bij gelegenheid van het 35 jarig bestaan der Kweekschool voor Inlandsche Onderwijzers te Fort de Kock, Arnhem, 1908, p.9-14.
45. Gedenkboek kweekschool Fort de Kock, p.15-25.
46. Gedenkboek kweekschool Fort de Kock, p.25.
47. Gedenkboek kweekschool Fort de Kock, p.28-30.
48. Tamim, Kematian Tan Malaka, p.4. Sakti Arga, Tan Malaka Datang, p.15 vermeldt 1907-1913. Ik ben geneigd aan te nemen dat Ibrahim niet de gehele zes jaar op de school vertoefde, maar tijdens zijn laatste, praktijkjaar naar Holland ging. Muhammad Yamin, Tan Malacca, Bapak Republik Indonesia. Riwajat-politik seorang pengandjoer revoloesioner jang berfikir, berdjoeng dan menderita menbentoek negara Republik Indonesia (Tan Malacca, vader van de Republik Indonesia. Politieke geschiedenis van een revolutionaire leider die dacht, streed en leed om de Republik Indonesia te verwezenlijken), z.p., z.j. (1947?), p.11 schrijft dat Tan Malaka na het aflopen van de school korte tijd les gaf op een Maleise school, maar snel vertrok naar Europa. In dezelfde zin Tamar Djaja, Pusaka Indonesia, p.208. In Tan Malaka, Dari Pendjara ke Pendjara, Deel II, Jogjakarta, z.j. (1948?), p.123 schrijft Malaka dat hij zes jaar de kweekschool bezocht. Zeer waarschijnlijk vergist hij zich hier en waren het slechts ruim vijf jaar.
49. Gedenkboek kweekschool Fort de Kock, p.32-4.
50. Gedenkboek kweekschool Fort de Kock, p.36-8; Pendjara I, p.22.
51. Gedenkboek kweekschool Fort de Kock, p.34.
52. Gedenkboek kweekschool Fort de Kock, p.36-9, 50-1.
53. Gedenkboek kweekschool Fort de Kock, p.40-54.
54. Gedenkboek kweekschool Fort de Kock, p.54-6.
55. Gedenkboek kweekschool Fort de Kock, p.58-64.
56. Gedenkboek kweekschool Fort de Kock, p.40-1, 54, 62.
57. Regeerings Almanak 1909 dl.II, p.407; 1910 dl.II, p.409; 1913 dl.II, p.367.
58. Sakti Arga, Tan Malaka Datang, p.15; Tamar Djaja, Trio Komoenis Indonesia. Tan Malaka, Alimin, Semaoen berikoet Josef Stalin dan Lenin (Het

- Indonesische communistische trio Tan Malaka, Alimin, Semaun, gevolgd door Josef Stalin en Lenin), 2e druk, Boekittinggi, 1946, p.8; Tamar Djaja, Pusaka Indonesia, p.208.
59. Gerard Hendrik Horensma werd op 2 mei 1873 te Groningen geboren. In 1904 vertrok hij naar Indië. Hij was gehuwd met Mathilde Elzas (1873-1946). Van 1915 tot 1920 was Horensma directeur te Fort de Kock, daarna adjunct-inspecteur van het onderwijs op Java. Stamboek van Ambtenaren, deel M 1, folio 60 (aanwezig in archief Ministerie van Koloniën). Hij overleed in Brussel in 1945. Het echtpaar had geen kinderen.
 60. In de Minangkabau werd al van oudsher een soort voetbalspel beoefend, het "*main rago*". De bal van open rotan vlechtwerk werd daarbij omhoog geschoot en ging van de ene speler naar de andere en mocht daarbij de grond niet raken. Joustra, Minangkabau, p.172.
 61. Tamim, Kematian Tan Malaka, p.4-5; Tamim, 21 Tahun Kematian Tan Malaka, IV, p.15.
 62. Pendjara I, p.19.
 63. Tamim, Kematian Tan Malaka, p.5; Tamim, 21 Tahun Kematian Tan Malaka, IV, p.14.
 64. Tamim, Kematian Tan Malaka, p.5-6.
 65. Yamin, Tan Malacca, p.11.
 66. Tamar Djaja, Pusaka Indonesia, p.208.
 67. Pendjara I, p.19.
 68. Regeerings Almanak 1913, dl.II, p.203.
 69. Pendjara I, p.19; Sakti Arga, Tan Malaka Datang, p.16.
 70. Pendjara I, p.19.
 71. Tamim, 21 Tahun Kematian Tan Malaka, IV, p.15.
 72. De Indische dagbladen vermeldde de volledige passagierslijsten van de boten die de verbinding tussen Nederland en Indië onderhielden. In Batavia ging op 9 oktober 1913 mevrouw Horensma aan boord. Sumatra-Bode, 7-10-1913. Een lijst van in Padang aan boord gegane passagiers bevatten de dagbladen niet. Het is wel zeer waarschijnlijk dat Horensma en Ibrahim met deze boot naar Nederland vertrokken.